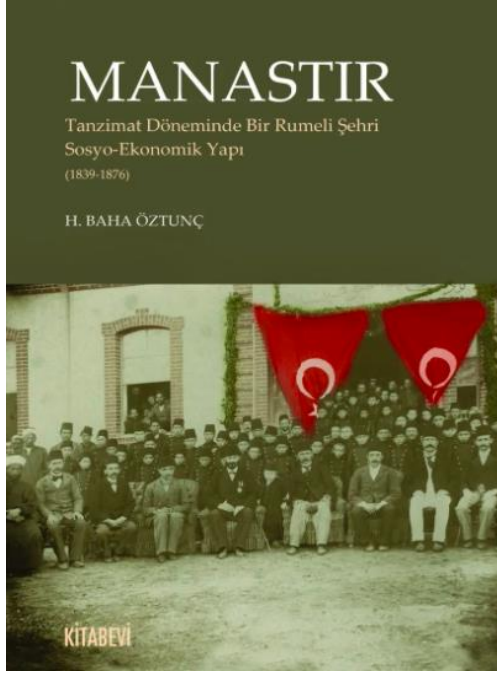

H. Baha Öztunç, *Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Manastır Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, 297 sayfa, ISBN: 978-605-7819-32-1.

İlyas AK*

Kitap tanıtımının kahramanı olan Manastır şehri, Makedonya'nın güneybatısında Pelister Dağı eteğinde denizden 590-680 m. yükseklikte bir yüzeyde kurulmuştur.¹ 19. yüzyılda Manastır şehri, Selanik ve Kosova vilayetleriyle beraber “Elviye-i Selâse (Üç liva/üç sancak)” olarak adlandırıldı.² Ancak Berlin Antlaşması'yla Makedonya Sorunu'nun doğmasından, özellikle de Makedonya'da Avrupa reform hareketinin başlamasından sonra (1903) bu coğrafyada karışıklıklar başladı.³ Makedonya üzerinde Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan hak iddia ediyor ve

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0002-3772-7866, E-posta: ilyas.ak@atauni.edu.tr

¹ Kristaq Prifti, “Manastır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 27, Ankara 2003, s. 562.

² Mehmet Hacısalihoğlu, “Makedonya” *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 439.

³ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'E Kadar Gelişimi*, Çev: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 3.

bölgeyi ilhak etmek için propaganda yürütüyorlardı.

1901 yılında Makedonya’da devamlı isyan atmosferi yaşanmaya başladı. Manastır’da 19. yüzyılın sonunda 150’yi aşkın çete faaliyet gösteriyordu. Mürzsteg Kararları ve sonrasında yaşanan Rus Çarı ile İngiliz Kralı’nın Reval Görüşmesi (1908) Osmanlı Devlet yönetiminin Balkanlar bölgesinde zayıfladığının göstergesiydi.⁴ Avrupa’da yapılan bu gizli toplantı, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının harekete geçmesinde önemli bir rol oynadı.

Manastır kenti için Sultan Abdülhamid’e Meşrutiyet’i yeniden ilan ettiren şehir diyebiliriz. Çünkü Manastır bölgesinin tanınmış Kolağası Eyüp Sabri ve Resneli Niyazi, Sultan’ın rejimine başkaldırarak yanındaki birliklerle dağa çıktı. Sultan, bu kargaşalığa son vermek için en güvendiği adamı olan Şemsi Paşa’yı, Manastır’a gönderdi. Ancak Paşa kargaşalığa son veremeden, Manastır’da öldürüldü. Yine olayları bastırmak ve Şemsi Paşa’nın intikamını almak için Manastır’a gelen Müşir Tatar Osman Paşa’yı, Kolağası Eyüp Sabri Bey esir alarak Resne dağlarına kaldırdı.⁵ Sultan Abdülhamid bu gelişmeler karşısında çaresiz kalarak, Meşrutiyet’i yeniden ilan etti.

Bu olaylar silsilesi nedeniyle, Makedonya Sorunu hakkında birçok çalışma mevcuttur. Fikret Adanır’ın “Makedonya Sorunu”, Tahsin Uzer’in “Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi”, Mehmet Hacısalihoğlu’nun “Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1913)” ile Gül Tokay’ın “Makedonya Sorunu” adlı eseri bunların başlıcalarındandır. Ayrıca Meltem Begüm Saatçi’nin tezi başta olmak üzere, bu konuyla ilgili yapılan tezler de bulunmaktadır.

Makedonya sorunu öncesini ele alan ve Tanzimat dönemini kapsayan çok az çalışma bulunmaktadır. Kitabın önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. H. Baha ÖZTUNÇ tarafından kaleme alınan “Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)” adlı eser, Mehmet Ali BEYHAN danışmanlığında “Tanzimat Dönemi’nde Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

⁴ Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2004, s. 72.

⁵ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 92.

Eser; Kitabevi yayınlarından önsöz, kısaltmalar, giriş, dört bölüm, ekler ve kaynakça olarak 2020 yılında okuyucusuyla buluşmuştur. Yazar giriş kısmında, şehir tarihçiliğinin önemi üzerinde durduktan sonra, Manastır'ın Osmanlı, İslam ve Türk-İslam şehirleri sınıflandırmasından hangisine tabi olduğu sorusu üzerine yönelmiştir. Akabinde kitabının tarih sınırlandırması olan 1839-1876 yılları arasını neden seçtiğini açıklamıştır. Bu çalışmasının özgünlük değeri için de diğer kent çalışmalarıyla, bu çalışmanın farkını da bu bölümde değerlendirmiştir. Kitabının sınırlarını ve özgünlük değerini belirttikten sonra Manastır'ın Osmanlılar tarafından fethi, şehrin sınırları, coğrafi konumu ve tarihinden bahsederek girizgahını tamamlamıştır.

Birinci Bölüm, “Manastır Şehri'nin İdari Yapısı ve Teşkilatı” (s. 29-97) adını taşımaktadır. Bu bölümde, yazarın tüm kitabı boyunca izlediği genelden özele doğru inme düsturuna uygun olarak, Rumeli Eyâleti'nin idari yapısından bahsedilerek giriş yapılmıştır. Daha sonra Manastır'ın nasıl vilayet merkezi olduğu, kentin yöneticileri, yöneticilerin maaşları ve kentin ilk valisi ve konuşması ele alınmıştır.

Üçüncü ordu merkezinin Manastır'da olması, şehrin gelişmesinde çok büyük etkiler yapmıştır. Yazar da bu kısma, kitabında geniş yer ayırmıştır (s. 51-61). Askerî kışla, depo ve cephaneliklerin yapılışı, çizimleri, Manastır Alayı'nın özellikleri, askerlerin sayısı ve maaşları Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden faydalanmak suretiyle ortaya konmuştur.

Ulaşım ve haberleşme kısmında (s. 63-86); yol, köprü, telgraf hatları, demiryolu gibi çeşitli bayındırlık işlerinden bahsedilmiştir. İngiltere'nin Manastır Konsolosu Mr. John Calvert'in 1864 tarihli raporuna da değinilmiştir. Kitap boyunca, görevliler ve aldıkları maaşlar, masraflar, haritalar ve çizimlerin verilmesi çalışmaya zenginlik ve canlılık katmıştır. Ancak kitap boyunca bazı paragrafların uzun olması göze çarpmaktadır. Bu uzun paragraflar hem görsellik açısından hem de okuyucuyu yormaması açısından eşit parçalara bölünebilir.

Yazar konulara giriş yaparken büyük ölçüde, Tanzimat Fermanı'nı baz almıştır. Adâlet Teşkilatı (s. 87-91) kısmında; Ticaret Mahkemesi ve Meclis-i Tahkik'in kuruluşu ve üyeleri, görevlilerin maaşları ve teşkilat yapısı ortaya konulmuştur. Manastır'da bu dönemde, büyük devletlerin hepsinin konsolosu bulunmaktaydı. Manastır'a neden “Konsoloslar Şehri” denilmesinin ayrıntılı cevabı da “Konsoloslar Şehri” (s. 94-102) alt

başlığındadır. 1851-1876 yılları arasında şehirde bulunan konsolosların listesi, konsolosların faaliyetleri, görevleri ve maaşları, konsoloslar üzerinden yürütülen politikalar ve siyasi denge unsuru aktarılmıştır. Özellikle İngiltere Konsolosu Mr. Longworth'un üzerinde durulmuş ve raporlarına değinilmiştir.

İkinci Bölüm “Manastır Şehrinin Nüfusu ve Mahalleleri” (s. 105-141) adını taşımaktadır. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin Manastır'ı fethetmesinden 19. yüzyıla kadar geçen sürede Manastır'ın nüfusu okuyucuya sunulmuştur. 1831 ile 1843-1844 yıllarına ait Müslim, gayrimüslim ve Yahudilerin Nüfus Defterleri incelenmiştir. Hane sayıları, yaşadıkları mahalleler, uşak sayısı, köle ve beslemeler, en kalabalık mahalleler, kişi sayısı istatistiği gibi ayrıntılı veriler sunulmuş, anlatım tablolarla zenginleştirilmiştir. Ayrıca Nüfus Defterinin yanında 1844 tarihli Temettüat Defteri ile Cizye Defterinden de faydalanılmıştır. Tüm bunlara ek olarak Manastır'ın fethinden 19. yüzyıla kadar Müslim, gayrimüslim ve Yahudi mahalleleri de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yazar bu kısımda, Manastır'ın 1839-1876 yılları arasında demografik yapısını ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Dini mekanlar başlığının altında ise (s. 132-142); cami, mescit, tekke ve zaviyeler, kiliseler, havra ve sinagogların adları, sayısı, görevliler ve maaşları incelenmiştir. Bu kısımda özellikle kiliselerin tamir için yazdığı dilekçeler arşivden faydalanmak suretiyle ortaya konulmuştur. Yazar genel olarak çalışmasında nüfus, ibadet yeri, görevliler gibi konuları aktarırken sırasıyla Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve varsa diğer etnik gruplardan bahsederek anlatımını tamamlamaktadır.

Üçüncü bölüm olan “Ekonomik Yapı” kısmı, “İş Kolları ve Esnaflar” (s. 145-209) adı altında, lonca teşkilatının anlatılmasıyla başlamaktadır. Romalılar tarafından inşa edilen ve ticaret için oldukça önemli olan “Via Egnatia” ticaret yolunun öneminden de bahsedilmektedir. Meslek kolları, dükkân sayısı, yıllar içerisinde artan ve azalan meslekler, gedik sistemi, şehri ticari durumu, esnaflarla ilgili dava konuları, bölgedeki pazarlar ve panayırlar ele alınmaktadır. İngiliz konsolosunun hazırlattığı raporla 1864 yılındaki Pirlepe panayırında, hangi ürünün kaç paraya satıldığı ve bu ürünün nerede üretildiğine dair ayrıntılı veriler de sunulmuştur.

Ticari Hayat (s. 167-197) kısmında, İngiliz konsolos raporlarından yararlanılarak, şehrin 1854-1869 yılları arasındaki ticaret hayatı ortaya konmuştur. Şehre, hangi ülkeden ithal ürünlerin geldiği, bu ürünlerin birim ve toptan fiyatları tablo halinde verilmiştir. Ayrıca ihracatla ilgili veriler de

paylaşmıştır. Özellikle İngiliz Konsolos Mr. Calvert'in ithalat ve ihracatla ilgili raporlarından yazar fazlasıyla istifade etmiştir. Yine “Köle Ticareti” kısmı da bu rapordan oluşmaktadır.

Tarımsal Faaliyetler (s. 199-209) başlığında ise; kentte yapılan tarım, tarım arazileri, tarım ürünleri ve bu ürünlerin ortalama miktarları incelenmiştir. Bunlara ek olarak tarım işçileri, şehirde bulunan ormanlar ve Temettüat Defterlerinden faydalanmak suretiyle kentte yapılan hayvancılıktan bahsedilmiştir.

Yazarın, “Manastırda Sosyal Hayat” başlığı kitabın dördüncü ve son bölümüdür (s. 213-268). Bu bölümde şehirdeki medrese, sıbyan, rüştiye ve idadilerdeki eğitim ve öğretim, öğretmenler ve aldıkları maaşlar, okutulan dersler, okulların yapım süreci ve inşaat masrafları ortaya konulmuştur. Ayrıca şehirde yer alan gayrimüslim ve Yahudi okulları hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

“Manastır’da Meydana Gelen Afetler” (s. 241-260) başlığı altında da; kentte meydana gelen seller-taşkınlar, dolu ve yangınlar incelenmiştir. Felaketzedeler, ölenler ve yapılan yardımlar belirtilmiştir. “Sağlık” (s. 261-268) kısmında ise Manastır’daki askeri hastanenin inşaat süreci, burada görevli doktorlar ve maaşları ortaya konulmuştur. Ayrıca çiçek hastalığına karşı çocukların aşılınması da “Aşılama Faaliyetleri” başlığında ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise yazar, araştırmasındaki tüm başlıklardan kısa tahliller sunarak çalışmasını sonuçlandırmıştır.

Sonuç itibarıyla Manastır şehri, Rumeli coğrafyası açısından oldukça önemlidir. Bu kent hem Osmanlı Devleti’nin Batı’ya açılan kapısı, hem de kozmopolit bir şehirdi. Ayrıca İstanbul’dan uzak olması nedeniyle, Sultan Abdülhamid’e muhalif seslerin doğup büyüdüğü, Meşrutiyet’in yeniden ilan ettirildiği şehirlerin de başında gelmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk’ün, Manastır Askeri İdadisi’nde eğitim görmüş olması bu şehri daha da önemli kılmaktadır. H. Baha Öztunç’un Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Selanik Gazetesi, Salnâmeler ve İngiliz Konsolos raporları temelinde yazdığı kitap; “İmparatorluğun en uzun yüzyılında” Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte şehirdeki askerî, siyasi ve ekonomik dönüşümü aktarmaktadır. Yazar kitabında, şehrin kronolojik olarak panoramasını çıkarmıştır diyebiliriz. Bu durum, şehir tarihçiliği çalışmaları açısından önemlidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, şehrin Makedonya

İLYAS AK

Sorunu öncesindeki durumu pek incelenmediği için bu önem bir kat daha artmaktadır.